

درخت، صورت مثالی و نماد تطور مفهوم و استفاده در قرآن کریم

چکیده

رشد مداوم نباتات نشانه تجدید حیات ادواری و یادآور اسطوره‌ی بازگشت جاودانه به اصلی واحد است. از این رو در قرآن کریم به عنوان کلام الهی یگانه یزدان و الهام‌بخش اندیشمندان و هنرمندان، بارها و بارها از واژه درخت و انواع مختلف آن مانند طوبی، خرما، زیتون، انار، انجیر و... نام برده شده است. همچنین واژه "شجر" که در قرآن به معنای درخت به کار رفته، حاوی مفاهیم و جایگاه‌های متنوع و شگفت‌انگیزی است. کلمه شجر در مجموع ۲۷ مرتبه در آیات قرآن به کار رفته، کلمات و عبارات دیگری نیز درباره‌ی درخت مورد استفاده قرار گرفته‌اند که هر یک بیان‌کننده‌ی یکی از صفات و ویژگی‌های آن می‌باشند. این مقاله با هدف بررسی جایگاه درخت در قرآن، مفاهیم و تعبیر مختلف آن و همچنین بررسی موارد استفاده آن در قرآن کریم تنظیم شده است. بنابراین در ابتدا به اشاره‌هایی که در سوره‌های قرآن به کلمه "درخت" و مشتقات آن شده است، پرداخته می‌شود. سپس تعبیر و موارد استفاده مختلف این واژه مورد بررسی قرار می‌گیرد. در نهایت نتیجه گرفته می‌شود که نه تنها وجود درختان در ادیان باستانی ملل مختلف از اهمیت والایی برخوردار بوده، بلکه در دین اسلام نیز جایگاه مهمی داشته است، به نحوی که تجلی قدسی آن به گونه‌های متنوع در آیه‌های قرآن کریم به دیده می‌آید.

واژگان کلیدی: درخت، قرآن کریم، تجلی قدسی، تعبیر قرآنی

مقدمه

طبیعت، نخستین اسباب دنیوی تجلی ساحت الهی برای انسان است. در این میان کمتر چیزی است که بتواند زودتر از درخت، اندیشه‌ی کمال را به ذهن آورد، زیرا درخت برای نیل به کمال رشد، امکان مکانی و زمانی داشته است، زیرا شاخه‌هایش به بیرون و بالا متوجه است، کمال آن بسته نیست، بلکه باز است. "قرآن مجید همین مثل را برای خود یعنی کلمه‌ی طیبه را به کار می‌برد، زیرا خود بهترین کلام است. سخن پاک (کلمه طیبه) چون درختی پاک (شجره‌ی طیبه) است که ریشه‌اش در زمین استوار و شاخه‌هایش در آسمان است به فرمان خدا هر زمان

میوه‌ی خود را می‌دهد... حقیقتی که در اینجا به کمک تذکاردهنده‌ی درخت باید متذکر شد، دقیقاً همان ماهیت نامتناهی قرآن است. تلاوت قرآن را نباید محدود به این عالم دانست. زیرا نتایج آن به بهشت می‌رسد که در آنجا میوه‌هایش در انتظار مؤمن است. به بیان دیگر، قرآن از نماد درخت طوری استفاده کرده است که خود را از این پندار در ضمیر شخص مؤمن که این هم کتابی است در زمره‌ی دیگر کتب مقدس، برهاند. از همین رو یکی از اصلی‌ترین زینت‌های تذهیب قرآن، زینت درختی است که شجیره نام دارد و بدون تردید مقصود از آن نمودن کلمه‌ی طیبه است.^۱ در آیات قرآنی استفاده از واژه درخت در تعبیر و مفاهیم مختلفی به کار رفته و کاربردهای متفاوتی یافته است.

بررسی کلمه "شجر" در قرآن

در قرآن کریم در اکثر موارد از درخت با واژه "شجر" یاد شده است. واژه شجر در حقیقت به معنای "هرچه از رویدنی‌ها که تنه دارد"^۲ می‌باشد. علاوه بر این در قرآن از لفظ "شجر و تنازع" نیز استفاده شده است. چنان که در آیه ۶۵ سوره مبارکه نساء می‌خوانیم: "فلا وربک لا یؤمنون حق یحکموک فیما شجر بینهم ثم لا یجدوا فی انفسهم حرجاً مما قضیت و یسلموا تسلیماً" نه چنین نیست قسم به خدای تو که اینان به حقیقت اهل ایمان نمی‌شوند مگر آنکه

در خصومت و نزاعشان تنها تو را حاکم کنند و آن گاه به هر حکمی که کنی هیچ‌گونه اعتراضی در دل نداشته و کاملاً از دل و جان تسلیم فرمان تو باشند. در این مورد نیز کلمه "شجر" با معنای درخت قربت دارد چرا که منازعه را از آن جهت مشاجره می‌نامند که سخن دو خصم مثل برگ و شاخه درخت را در هم می‌آمیزد. ولی به طور کلی واژه شجر با اشکال مختلف بارها در قرآن مورد استفاده قرار گرفته است که هر کدام بیان‌کننده‌ی صفات متنوع و ویژگی‌های مختلف آن می‌باشد. مثلاً در سوره یس در بحث بسیار مهم آفرینش و حیات بازپسین، خداوند پدیدآمدن آتش را از درخت سبز به عنوان پدیده‌ای شگفت و عبرت‌آموز نقل

می‌کند. امام فخر رازی می‌گوید: "آتش در دل درخت، همانند شعله‌ی حیات در بیکر انسان است و خداوند آفرینش آتش و ذکر آتش در درخت را به عنوان مقدمه‌ای برای آفرینش بزرگ خود بیان کرده است."^۳ همچنین در آیه ۳۰ سوره قصص می‌خوانیم: "پس چون به آتش رسید، از جانب راست وادی در آن جایگاه مبارک، از آن درخت ندا آمد که: ای موسی، منم، من، پروردگار جهانیان" در آیه ۲۰ سوره‌ی مؤمنون داریم: "از طور سینا درختی برمی‌آید که روغن و نان خورشی برای خورندگان است." موارد استفاده درخت در قرآن در سوره‌های مختلف، متفاوت است. در برخی سوره‌ها درخت به عنوان نشانه‌ای در قدرت خداوند

به کار رفته است، همچنین درخت نقش مهمی را در زندگی انبیاء به عهده داشته است. علاوه بر آن یک سری از درختان به عنوان درختان بهشتی و درختان دوزخی و درختان دنیوی در قرآن به کار رفته‌اند. اجزای مختلف درخت شامل ساقه، برگ، شاخه و درختان میوه مانند درخت خرما، انگور، انار، زیتون و درخت سدر بارها به عنوان نشانه‌های مختلف در قرآن به کار رفته‌اند. جدول ذیل مشخص‌کننده‌ی میزان استفاده از درخت و اجزای آن در سوره‌های مختلف قرآن کریم می‌باشد.

علاوه بر موارد عنوان شده در جدول فوق، درختان خاص نیز مانند نخل خرما، زیتون، انگور، انار، انجیر و... بارها در آیات قرآن نام برده

شده‌اند؛ که نشان‌دهنده‌ی اهمیت بالای رویدنی‌ها و به ویژه انواع درختان در کتاب آفرینش می‌باشد. همان‌طور که بیان گردید، موارد استفاده درخت در قرآن متنوع و شگفت‌انگیز است. دسته بندی و نقش درختان مختلف در آیات قرآن شامل موارد زیر است :

نقش درخت در زندگی پیامبران و ائمه معصومین

در آیات قرآن، در بیان حوادث زندگی ۵ نفر از پیامبران الهی به نقش درخت اشاره شده است :

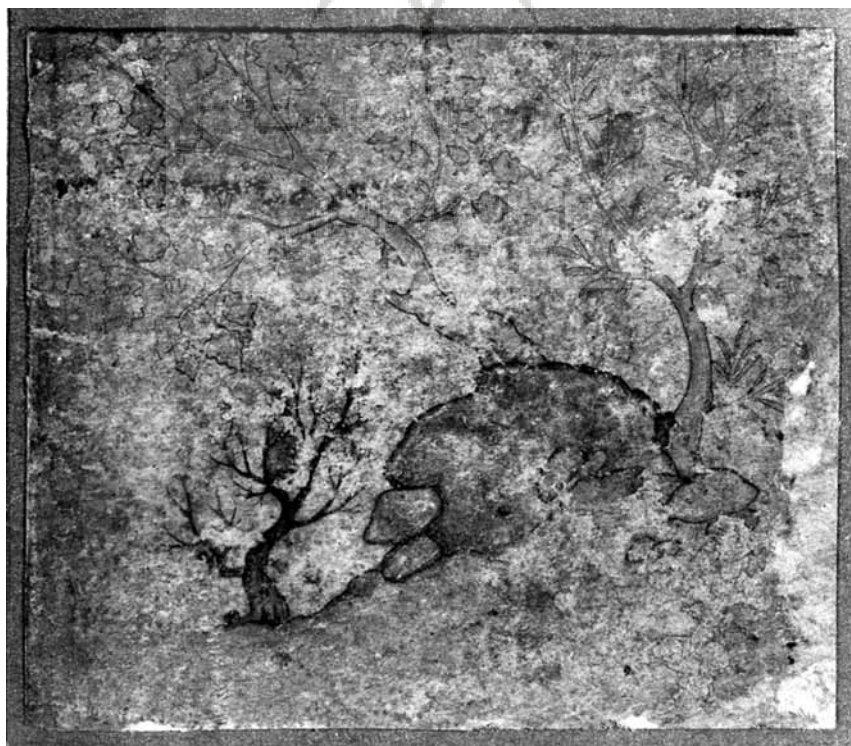
۱ - شجره ممنوعه در زندگی حضرت آدم علیه‌السلام: درخت در زندگی حضرت آدم علیه‌السلام نقش بسزایی داشته است و در آیات مختلف قرآن به کرات به داستان حضرت آدم و شجره ممنوعه اشاره شده است. در آیه ۳۵ سوره بقره می‌خوانیم: " ای آدم، آرام گیر خود و جفتت در بهشت و بخورید از آن فراوان هر جا که خواهید و نباید که نزدیک شوید به این درخت که از ستمکاران خواهید شد. " هم‌چنین در آیات ۱۹ تا ۲۲ سوره اعراف می‌خوانیم: " پس وسوسه کرد آن را شیطان تا ظاهر گرداند بر ایشان آنچه پوشیده بود از آن دو از زشتی‌هایشان و گفت نهی کرد شما را پروردگارتان از این درخت مگر آنکه بشوید از جاودانیان و سوگند خورد از برای ایشان که من بر شما نیک خواهم. پس فرود آورد ایشان را به فریب چون چشیدند از آن درخت، ظاهر گشت بر ایشان زشتی‌هایشان که بر آن شدند تا از برگ درخت خود را بپوشانند و ندا آمد از سوی خداوند که آیا من شما را از این درخت منع نکردم؟ " و به همین صورت در آیه ۱۲۰ سوره طه داریم: " پس آدم و حوا از آن درخت تناول کردند. به این جهت زشتی در نظرشان پدیدار شد و خواستند تا به ساتری از برگ درخت خود را بپوشانند و آدم نافرمانی خدا کرد و همراه شد. " از این آیات درمی‌یابیم که درخت نقش اساسی در زندگی حضرت آدم داشته، به طوری که تناول از آن موجب اخراج از بهشت و تغییر نحوه

زندگی وی شده است.

۲ - درخت هستی بخش برای حضرت یونس علیه‌السلام: حضرت یونس(ع) پس از بلعیده شدن توسط ماهی و زندگی در آنجا به مدت چند روز ، به امر خداوند به ساحل افکنده شد. ولیکن به علت ضعف جسمانی که به علت بودن در شکم ماهی پیدا کرده بود، به فرمان الهی درختی سایه افکن بر بالای سر او روید تا وی از آن تناول کند و هستی تحلیل‌رفته‌اش را بازیابد. چنانچه در آیه ۱۴۵ سوره صافات می‌خوانیم: " باز یونس را از بطن ماهی به صحرای خشکی افکندیم در حالی که بیمار و ناتوان بود و در آن صحرا بر او درخت کدو رویاندیم."

۳ - درخت رسالت حضرت موسی علیه‌السلام: حضرت موسی در جست‌وجوی یافتن پناهگاهی برای خود و خانواده‌اش، به کوه طور رفته و در آنجا خداوند از ورای درختی با وی صحبت می‌کند و او را به رسالت مبعوث می‌گرداند. چنانچه در آیه ۳۰ سوره قصص داریم: " چون موسی به آن آتش نزدیک شد به او از جانب وادی ایمن در آن بارگاه مبارک از آن درخت مقدس ندایی رسید که ای موسی هوش‌دار که منم خدای یکتا، پروردگار جهانیان."

۴ - نقش درخت خرما به هنگام وضع حمل حضرت مریم (ع): حضرت مریم به هنگام تولد حضرت عیسی (ع)، به خواست خداوند به کنار درخت خرمایی می‌رود و از آن تغذیه می‌کند. در آیات ۲۲ تا ۲۵ سوره مریم می‌خوانیم " پس مریم به آن پسر بار برداشت و به جایی دور خلوت گزید، آن‌گاه که او را درد زاییدن فرا رسید زیر شاخ درخت خرمایی رفت و از شدت حزن و اندوه با خود می‌گفت ای کاش من پیش از این مرده بودم و از صحنه روزگار به کلی نامم فراموش شده بود، از زیر آن درخت (فرزندش عیسی) او را ندا کرد که غمگین نباش که خدای تو از زیر قدم تو چشمه آبی جاری کرد، ای مریم شاخ درخت را تکان ده تا از

آن برای تو رطب تازه فرو ریزد.

۵- بیعت رسول اکرم صلی الله با مسلمانان در زیر درخت حدیبیه: در آیه ۱۸ سوره فتح داریم: "خدا از مؤمنان که زیر درخت حدیبیه با تو بیعت کردند به حقیقت خشنود گشت و از وفا و خلوص قلبی آنها آگاه بود که وقار و اطمینان کامل بر ایشان نازل فرمود و به فتحی نزدیک پاداش داد."

نقش درخت در نمایان کردن قدرت خداوند

درخت یکی از آفریده‌های شگفت‌انگیز خداوند است که دقت در آن قدرت لایزال الهی را به تصویر می‌کشد. در قرآن کریم وجود درختان به عنوان نشانه الهی مطرح می‌شود که می‌تواند قدرت پروردگار را در خلق چنین ارگانیسم پیچیده‌ای از یک بذر و نهال کوچک نشان دهد. چنانچه در آیه ۶۰ سوره نمل داریم: "آیا آن کیست که آسمان‌ها و زمین را خلق کرده و از آسمان برای شما باران می‌فرستد تا با آن درختان باغ و بستان‌های شما را در کمال سبزی و خرمی می‌رویانیم. هرگز شما از پیش خود قادر به رویانیدن آن درختان نیستید، آیا با وجود خدای یکتا خدایی هست؟ لیکن این مشرکان روی از خدا می‌گردانند." هم‌چنین در آیه ۱۰ سوره نحل آمده است: "اوست خدایی که آب را از آسمان فرو فرستاد که از آن بیاشامید و درختان پرورش دهید و هم زراعت‌های شما را از آب باران برویاند و درختان زیتون و خرما و از هرگونه میوه بپرورد. در این کار رحمت و قدرت الهی برای اهل فکر پدیدار است." در آیه ۷۲ سوره واقعه نیز جهت نمایان کردن قدرت خداوند آمده است: "آیا آتشی که روشن می‌کنید می‌نگرید، آیا شما آن درخت را آفریدید یا ما آفریدیم؟" و نیز در آیه ۶۸ سوره نحل خداوند قدرت خود را در رفتار زنبور عسل در کوه‌ها و درختان نشان می‌دهد و می‌فرماید: "و خدا به زنبور عسل وحی کرد که از کوه‌ها و درختان و سقف‌های رفیع منزل گیرد."

درخت تسبیح گوینده درگاه حق تعالی

تمامی مخلوقات خداوند به تسبیح و ذکر حمد الهی مشغولند. درختان نیز به عنوان دسته‌ای از مخلوقات به‌طور مداوم به تحمید الهی مشغولند، به‌طوری که در بسیاری از آیات قرآن به تسبیح و سجده درختان اشاره شده است. برای مثال در آیه ۶ سوره الرحمن می‌خوانیم: "و گیاهان و درختان به سجده او سر به خاک نهاده‌اند." و باز در آیه ۱۸ سوره حج آمده است: "آیا مشاهده نکردی که هرچه در آسمان‌ها و هرچه در زمین است و خورشید و ماه و ستارگان و کوه‌ها و درختان و جنبندگان و بسیاری از آدمیان همه به سجده خدا مشغولند؟"

درخت و تمثیل در قرآن

قرآن بسیاری از موضوعات و مفاهیم عمیق را جهت فهم بهتر بندگانه به صورت تمثیل بیان می‌کند و در برخی از آیات از درخت برای تمثیل بهره می‌جوید. برای مثال در آیات ۲۴ تا ۲۶ سوره ابراهیم می‌خوانیم: "ای رسول ندیدی که خدا کلمه پاکیزه را به درخت زیبایی مثل زده که اصل ساقه آن برقرار باشد و شاخه آن به آسمان رفعت و سعادت برشود و آن درخت زیبا به اذن خدا همه‌ی اوقات میوه‌های ماکول و خوش دهد. خدا این‌گونه مثل‌های واضح برای مردم می‌آورد. و مثل کلمه کفر مانند درخت پلیدی است که ریشه‌اش به قلب زمین نرود، بلکه بالای زمین افتد و زود خشک شود و هیچ ثبات و بقایی

نخواهد یافت." و در سوره نور نیز در آیه ۳۵ می‌خوانیم: "خداوند نور آسمان‌ها و زمین است. داستان نورش به مشکاتی ماند که در آن روشن چراغی باشد و آن چراغ در میان شیشه‌ای که تالو آن گویی ستاره‌ای ست درخشان و روشن از درخت مبارک زیتون که با آنکه شرقی و غربی نیست، شرق و غرب بدان فروزان است." در آیه ۶۰ سوره اسراء داریم: "وقتی را که به تو گفتیم خدا البته به همه مردم محیط است و ما رویایی را که به تو ارائه دادیم نبود جز برای آزمایش و امتحان مردم و درختی که به لعن در قرآن یاد شد و ما به ذکر این آیات عظیم آنها را می‌ترسانیم." در این آیه در حقیقت خداوند گروهی از آدمیان را به واسطه اعمال شیطانی به درختی تشبیه نموده که مورد نفرین و لعنت خداوند است.

درختان بهشتی

جنت که منزلگاه ابدی نیکوکاران است، همواره در قرآن به باغی پردرخت که نهرها از زیر درختانش جاریست تشبیه شده است. در اکثر آیه‌های قرآن به وجود درختان مصفا در بهشت تأکید شده است. چنانچه در آیه ۲۳ سوره ابراهیم داریم: "آنان که به خدا ایمان آورده و عمل صالح کردند در بهشت‌هایی بردند که از زیر درختانش نهرها جاریست." هم‌چنین در آیه ۱۴ سوره انسان می‌خوانیم: "و سایه درختان بهشتی بر سر آنها و میوه‌هایش در دسترس و در اختیار آنهاست." در آیه ۵۴ سوره الرحمن پیرامون همین مطلب داریم: "در حالی که بهشتیان بر بسترهایی که حریر و استبرق آستر آنهاست تکیه زده‌اند و میوه درختانش در همان تکیه‌گاه در دسترس آنهاست." هم‌چنین در بعضی از آیات قرآن کریم به نوع درختان بهشتی و محصولات آنها نیز اشاره شده است. برای مثال در آیه ۲۸ سوره واقعه و ۱۶ سوره نجم به درخت سدر و در آیه ۶۸ سوره الرحمن به درختان انار و خرما اشاره شده است. علاوه بر این در روایات اسلامی آمده که مهم‌ترین درخت بهشتی درخت طوبی است که تنه آن در منزل پیامبر اکرم صلی الله و شاخه‌های آن در منزل مؤمنان است. (۴)

درختان جهنمی

در آیات قرآن همواره از درختی جهنمی به نام زقوم یاد می‌شود که مربوط به گناهکاران است. درخت زقوم در حقیقت درختی است که خداوند با قدرت خویش آن را از بن دوزخ می‌رویاند و دارای میوه‌ای ست که خوراک گناهکاران در جهنم می‌باشد. خداوند در آیه ۵۲ سوره واقعه می‌فرماید: "هان شما ای گمراهان منکر قیامت از درخت زقوم تلخ دوزخ البته خواهید خورد." و در آیه ۶۲ سوره صافات می‌خوانیم: "درخت زقوم جهنم که آن درخت را ما بلای جان ستمکاران عالم گردانیم. آن زقوم به حقیقت درختی است که از بن دوزخ برآید. میوه‌اش گویی سرهای شیاطین است. اهل دوزخ از آن درخت آن طور می‌خورند که شکم‌ها را پر سازند." هم‌چنین در آیه ۴۳ سوره دخان می‌خوانیم: "همانا درخت زقوم جهنم قوت و غذای بدکاران است، که آن غذا در شکم‌هایشان چون مس گداخته در آتش می‌جوشد."

درختان خاص نام برده شده در قرآن

بسیاری از درختان به‌طور خاص در قرآن نام برده شده‌اند و بر آنها تأکید شده است. درخت نخل خرما یکی از آنهاست که به تعداد

۲۰ مرتبه در قرآن تکرار شده است. برای مثال در آیه ۳۴ سوره یس آمده است: "و در زمین باغها از نخل خرما و انگور قرار دادیم و در آن چشمه‌های آب جاری کردیم." و در آیه ۱۰ سوره ق می‌خوانیم: "ما از آسمان آب با برکت نازل کردیم و باغ‌های میوه و خرما از کشت دانه برویاندیم." علاوه بر درخت نخل خرما از درخت انگور با معادل عربی "عنب" ۱۱ مرتبه در قرآن نام برده شده است. در آیه ۴ سوره رعد، ۲۶۶ سوره بقره، ۹۹ سوره انعام، ۱۱ سوره نحل، ۶۷ سوره نحل، ۹۱ سوره اسراء، ۳۲ سوره کهف، ۱۹ سوره مؤمنون، ۳۴ سوره یس، ۳۲ سوره نبأ و ۲۸ سوره عبث از این درخت یاد شده است. درخت انار نیز ۳ مرتبه در قرآن آمده است؛ چنان‌که در آیه ۱۴۱ سوره انعام داریم: "و آن خدایست که برای شما بستان‌ها از درختان داربستی و درختان آزاد و درختان خرما و زراعت‌ها که میوه و دانه‌های گوناگون آرند و زیتون و انار و میوه‌های مشابه یکدیگر و نامشابه آفرید." درخت زیتون، درخت مهم دیگری است که به تعداد ۶ مرتبه از آن در قرآن نام برده شده است. درخت سدر، درختی است که از آن ۴ مرتبه در قرآن یاد شده است. در آیه ۱۶ سوره سبا می‌خوانیم: "با وجود این باز اعراض کردند، ما هم سیلی سخت بر هلاک ایشان فرستادیم و به جای آن دو نوع باغ‌های پر نعمت دو باغ دیگرشان دادیم که بار درختانش تلخ و ترش و شوره‌گز و اندکی درخت سدر بود." در آیه ۲۸ سوره واقعه نیز به درخت سدر بهشتی اشاره می‌شود. چنانچه می‌خوانیم: "اصحاب یمین چه خوش روزگارند، در سایه درختان سدر پرمیوه بی‌خار" همچنین در آیات ۱۴ و ۱۶ سوره نجم به نوعی درخت سدر اشاره می‌شود که پیامبر اکرم صلی الله آن را در شب معراج ملاحظه فرمودند. "مشاهده کرد در نزد آن مقام سدره‌المنتهی را، بهشتی که مسکن متقیان در همان جایگاه است، چون سدره می‌پوشاند آنچه را که احدی از آن آگه نیست."

نتیجه‌گیری

در این مقاله موارد استفاده انواع درخت در قرآن تا حدی مورد بررسی قرار گرفت. اهمیت درخت در نزد خداوند با مطالعه آیات متعددی که در مورد درختان نازل شده است، مشخص می‌گردد. در حقیقت درخت نه تنها در آیین‌های کهن مانند دین زرتشت، آیین بودایی، آیین شینتو و آیین برهمنی از اهمیت بالایی برخوردار است و همواره در این آیین‌ها از درخت مقدس یاد می‌شود، در دین مبین اسلام نیز نقش عمده‌ای داشته به طوری که در قرآن از انواع درختان نام برده شده است. لازم به ذکر است دسته‌بندی که در مقاله فوق صورت گرفت، تنها از نظر معنای لغوی کلمات بوده است و با توجه به آنکه قرآن کریم از تفاسیر و تعبیر متعددی برخوردار می‌باشد، تمامی تفاسیری که از واژه درخت در آیات می‌شده است، مد نظر نبوده است. ولی همان‌طور که بیان شد کاربرد این واژه و مشتقات آن به منظوره‌های مختلف در قرآن نشان از توجه دین اسلام به این منبع با ارزش خدادادی می‌باشد. قرآن کریم علاوه بر اینکه بسیاری از موضوعات را در قالب تمثیل به درخت بیان می‌کند، فواید انکارناپذیر درختان را نیز بیان می‌دارد، بنابراین چنین می‌نماید که با توجه به آیات قرآن از این منبع الهی به نحو مطلوبی استفاده گردد و در کاشت و نگهداری آن دقت شود.

پی‌نوشت‌ها:

- ۱ - مارتین لینگز. هنر خط و تذهیب قرآنی، ترجمه‌ی: مهرداد قیومی، تهران: گروس، ۱۳۷۷
- ۲ - علی اکبر. دهخدا. لغت‌نامه دهخدا، جلد سوم، دانشگاه تهران، موسسه لغت‌نامه دهخدا، ۱۳۲۵
- ۳ - حمیرا زمردی. تجلیات قدسی درخت، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، زمستان ۱۳۸۰ و بهار ۱۳۸۱، ص ۱۹۹
- ۴ - محمدحسین طباطبائی. ترجمه تفسیر المیزان، ویراستار: ناصر مکارم شیرازی، دارالعلم، ۱۳۴۵

منابع

- ۱ - قرآن کریم
- ۲ - خراسانی، نعمت‌الله، محمدی فاضل، اصغر. محیط زیست در تعلیم الهی (فهرست اعلام محیط زیست طبیعی در قرآن کریم)، شهریار، ۱۳۷۵
- ۳ - لینگز، م. هنر خط و تذهیب قرآنی، ترجمه‌ی: مهرداد قیومی، تهران: گروس، ۱۳۷۷
- ۴ - طباطبائی، محمدحسین. ترجمه تفسیر المیزان، ویراستار: مکارم شیرازی، ناصر، دارالعلم، ۱۳۴۵
- ۵ - فریناز، فرود، محمود طاووسی. بررسی تطبیقی مفهوم نمادین درخت در ایران، فصلنامه مدرس هنر، دوره ۱، شماره ۲، زمستان ۱۳۸۱
- ۶ - زمردی، حمیرا. تجلیات قدسی درخت، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، زمستان ۱۳۸۰ و بهار ۱۳۸۱، ص ۲۰۹ - ۱۹۸
- ۷ - دهخدا، علی اکبر. لغت‌نامه دهخدا، جلد سوم، دانشگاه تهران: موسسه لغت‌نامه دهخدا، ۱۳۲۵

جدول تعیین کننده میزان استفاده از کلمه درخت و مشتقات

ردیف	ریشه کلمه	کلمه در قرآن	معنای فارسی	سوره	آیه
۱	شجر	الشجره	درخت	بقره	۲۵
۲	شجر	الشجره	درخت	اعراف	۱۹
۳	شجر	الشجره	درخت	اعراف	۲۰
۴	شجر	الشجره	درخت	اعراف	۲۲
۵	شجر	الشجره	درخت	اعراف	۲۲
۶	شجر	الشجره	درخت	اسراء	۶۰
۷	شجر	الشجره	درخت	قصص	۳۰
۸	شجر	الشجره	درخت	فتح	۱۸
۹	شجر	شجر	درخت	نساء	۶۵
۱۰	شجر	شجر	درخت	نحل	۱۰
۱۱	شجر	شجر	درخت	واقعه	۵۲
۱۲	شجر	کشجره	شجره فامیلی	ابراهیم	۲۴
۱۳	شجر	کشجره	شجره فامیلی	ابراهیم	۲۶
۱۴	شجر	الشجره	درخت	نحل	۶۸
۱۵	شجر	الشجره	درخت	حج	۱۸
۱۶	شجر	الشجره	درخت	یس	۸۰
۱۷	شجر	الشجره	درخت	الرحمن	۶
۱۸	شجر	شجره	درخت	طه	۱۲۰
۱۹	شجر	شجره	درخت	مؤمنون	۲۰
۲۰	شجر	شجره	درخت	نور	۳۵
۲۱	شجر	شجره	درخت	لقمان	۲۷
۲۲	شجر	شجره	درخت	صافات	۶۲
۲۳	شجر	شجره	درخت	صافات	۶۴
۲۴	شجر	شجره	درخت	صافات	۱۴۶
۲۵	شجر	شجره	درخت	دخان	۴۳
۲۶	شجر	شجرها	درخت	نمل	۶۰
۲۷	شجر	شجرتها	درخت	واقعه	۷۲
۲۸	عجز	اعجاز	ساقه درخت	قمر	۲۰
۲۹	عجز	اعجاز	ساقه درخت	حاقه	۷
۳۰	ورق	ورقه	برگ درخت	انعام	۵۹
۳۱	ورق	ورق	برگ درخت	اعراف	۲۲
۳۲	ورق	ورق	برگ درخت	طه	۱۲۱
۳۳	مسد	مسد	الیاف درخت	مسد	۵
۳۴	جذع	جذع	شاخه درخت	مریم	۲۳
۳۵	جذع	بجذع	شاخه درخت	مریم	۲۵
۳۶	جذع	جذوع	شاخه درخت	طه	۷۱
۳۷	سدر	سدر	درخت سدر	سیا	۱۶
۳۸	سدر	سدره	درخت سدر	نجم	۱۴
۳۹	سدر	السدره	درخت سدر	نجم	۱۶
۴۰	سدر	سدر	درخت سدر	واقعه	۲۸